

ילמד ענוים דרכו - שנה א

נבואה בגוים ובגרים

הרב רן כלילי

כוזרי ב, לב

אמר החבר: **האומות המתות** אשר ניסו לחקות את האומה החיה, הגיעו לכל היותר לדמיון חיצוני. אמנם גם ביניהן הקימו בתים ל-לוה אך בבתים ההם **לא נגלה אות מאת ה-לוה**. הם קבלו עליהם פרישות ונזירות למען תשרה עליהם **הנבואה - אך היא לא שרתה עליהן...**

כוזרי ג, יז

אדם המודה בכל אלה מתוך הכרה גמורה - הוא ישראל אמיתי ומותר לו לצפות להדבקות בעניין ה-לוהי **הדבק רק בבני ישראל מבין כל האומות**.¹ איש כזה ראוי לעמוד בתפילה **לפני השכינה**, הוא ישאל ויענה.

כוזרי א, קטו

הבא להתגייר מודיעים אנו את המצוות אשר יהיה עליו לקיים ומעשים שיש בהם משום טורח לנפש, כגון דיני טהרה ותלמוד תורה ומילה ומצוות רבות אחרות... ואם הגר מתחזק ומקבל עליו ללכת בדרך זו - כבר זכה לו ולזרעו במידה מרובה של קירבה ל-לוה. אך גם אחרי אשר קיבל עליו כל אלה - **לא ישווה הגר לבן ישראל מלידה**, כי בן ישראל רק הוא ראוי ל**נבואה**, ואלו הגרים - תכלית אפשרותם בקבלם מבני ישראל את תורתם היא להיות לחסידים ולחכמים, **אך לא לנביאים**.²

ספרי דברים פרשת שופטים פיסקא קע"ה

"נביא מקרברך" - ולא מחוצה לארץ. "מאחיר" - ולא מאחרים.

¹ וז"ל ג"כ במאמר ה,כ: "ההקדמה הרביעית: **ההודאה כי יש במציאות מדרגות עליונות ותחתונות**. הנמצא שיש לו הכרה תפיסה ותחושה - הוא למעלה מן הנמצא שאין לו כל אלה, כי הוא קרוב יותר לסבה הראשונה, שהיא השכל בעצם. והפחות **שבצמחים** - מדרגתו למעלה מן החשוב שבמחצבים. והפחותה **שבבהמות** - היא למעלה במדרגה מן העליון שבצמחים. והפחות **שבבני אדם** - נעלה מן העליונים שבבעלי החיים. ובדומה לזה, הפחות **בבני אדם מקיימי מצוות ה-לוה ית' - מדרגתו למעלה מזו של העליונים במחטרי מצווה**. כי **המצווה** הבאה מאת ה-לוה מקנה לנפשות התנהגות מלאכים ותכונתם. ודבר זה אין להשיגו בשום דרך קניין אחרת. ראה לדבר **ההתמדה על מעשי המצווה הזאת מביאה אל דרגת הנבואה** שהיא הקרובה שבמדרגות אנוש אל המעלה ה-לוהית."

² קידושין ע: - הקב"ה משרה שכינתו רק על משפחות מיוחסות בישראל - כלומר למעט גרים (עיין רש"י שם).
כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

ואכן אם כל האהבה לגר והמצוות עליו, אין בת גרים יכולה להתחתן עם כהן עד שיהיה בהוריה זרע ישראל³ וכן גרים מותרים בממזר וממזרת.⁴ וכן אינו יכול להיות מלך או משרה הנהגתית אחרת, שאינו "מקרב אחיך".⁵

רמב"ם, אגרת תימן

אבל הראיה שהם (המומרים הישמעאלים, על מוחמד) מביאים ממה שנאמר (דברים יח, טו): "נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' - לוהיק, אליו תשמעו", ואמרת שמקצתם (של חכמי תימן) הסתפק להם זה ומקצתם הסתלק מהם הספק באמרו "מקרבך", ולולי מילת "**מקרבך מאחריך**" (והוא לא היה אחינו) - היתה זאת להם לראיה במקום הזה;

יש לך לכוון שכלך שתתבונן במה שאומר לך: שלא נאמין בנבואת זיד ועמר - **אין זה בשביל שאינם מישראל**, כמו שחושב ההמון, עד שנצטרך לדייק ממילת "מקרבך מאחריך", שהרי איוב וצופר ובלדד ואליפז ואליהוא - **כולם אצלנו נביאים ואף על פי שאינם מישראל**. וכן חנניה בן עזור נביא שקר - ואף על פי שהוא מישראל. אבל נאמין בנביא או נכחישהו מצד נבואתו **ולא מצד יחושו**.

השאלות

סנהדרין לט'

"חזון עבדיהו כה אמר ה' - להים לאדום" וגו' מאי שנא עובדיה לאדום?

אמר רבי יצחק: אמר הקדוש ברוך הוא: יבא עובדיהו הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם.

אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר: **עובדיה גר אדומי היה**, והיינו דאמרי אינשי: מניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא.

³ עיין שו"ע ו, ח בב"ש ס"ק כ. דעת הרמב"ם שנלמד **מזונה** ודעת הראב"ד והרשב"א שנלמד מיחזקאל: "בתולות **מזרע ישראל**". וע"ש שרש"י אולי מתיר כל שידוע שלא נבעלה.

⁴ שו"ע אה"ע ד, כ"ב: "גר ועבד משוחרר, מותרים **בממזרת**. וכן **ממזר** מותר בגירות ובמשוחררת, משום **דקהל גרים לא אקרי קהל**, והולד ממזר. **ואפילו היתה הורתו ולידתו בקדושה, כגון שהיה אביו גר ונשא גיורת, אפילו הכי מותר בממזרת**, ודוקא עד עשרה דורות, אבל מכאן ואילך אסור, שכבר נשתקע ממנו שם גירות ויבואו לומר: ישראל נושא ממזרת. ולהרמב"ם מותר בממזרת, וכן בן בן בנו, עד שישתקע שם גירותו ממנו ולא יודע שהוא גר, ואח"כ יאסר בממזרת. אחד הגרים ואחד העבדים המשוחררים, דין אחד לכולם."

⁵ רמב"ם הלכות מלכים א, ד: "**אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל**, שנאמר: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא", ולא למלכות בלבד אלא **לכל שררות שבישראל, לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה, אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות**, ואין צריך לומר **דיין או נשיא שלא יהא אלא מישראל**, שנאמר: "מקרב אחיך תשים עליך מלך" כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך."

⁶ בבבא בתרא ט"ו: מביאים שבע נביאים אחרים שנבאו לאוה"ע, אבל דוחים ואומרים שהם לאו דווקא מאוה"ע אלא שניבאו להם: "שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם, ואלו הן: בלעם ואביו, ואיוב, אליפז התימני, ובלדד השוחי, וצופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבוזי! וליתעמיק, אליהוא בן ברכאל לאו מישראל הוה? והא כתי' ממשפחת רם! אלא אינבוי אינבוי לאומות העולם, ה"נ איוב אינבוי אינבוי לאומות העולם. אטו כולהו נביאי מי לא אינבוי לאומות העולם? התם עיקר נביאותיהו לישראל, הכא עיקר נביאותיהו לאומות העולם."

כוזרי א, קט"ו (באותו פרק לעיל)

וכן הובאה בתורה תפילת **איש נוכרי, מתנבא ברצון⁷ - להים**, אשר ביקש כי תמות נפשו מות ישרים ותהי אחריתו כאחרית בני ישראל.

כוזרי, הקדמת הספר

מלך זה, מסופר שם, נשנה אליו חלום אחד פעמים רבות. **בחלומו והנה מלאך מדבר⁸ אליו** ואומר לו כוונתך רצויה בעיני ה-לוה אבל מעשך אינו רצוי. והמלך היה זהיר מאד במצוות דת הכוזרים עד שהוא עצמו היה משמש בהיכל אשר להם ומקריב קרבנות בלב שלם אולם עם כל אשר הוסיף לשמור את המצוות ההן **היה המלאך נראה אליו לילה לילה** ואומר לו כוונתך רצויה אבל מעשך אינו רצוי.

כוזרי ב, א'

אחר השיחות האלה, באו כל הדברים אשר סופר עליהם בספרי דברי ימי הכוזרים. המלך גילה את סוד חלומו לווזיר אשר לו. **ובחלום אשר נשנה אליו כעת** נאמר לו כי ילך אל הרי ורסאן לבקש שם את המעשה הרצוי בעיני ה-לוה ית'.

חלומו של גודמן¹⁰

"חלומו של הכוזרי" עמ' 154-150

אחד המשפטים החשובים בספר הכוזרי הוא זה שבו מבאר הלוי את דעתו של החבר: "בין טיעוניו של החבר היו כאלה ששכנעו אותי ותאמו את אמונתי. לכן חשבתי שנכון לרשום את הטיעונים האלה כפי שנטענו, "המשכילים יבינו". "...הלוי אינו מסכים עם כל טיעוניו אלא רק עם מה מבין טיעוניו¹¹..."

לדעתי הדוגמה המהותית והמובהקת יותר לריחוק הספרותי שפתח הלוי בין דמות החבר נוגעת **לשאלת סגולת ישראל**. בנושא זה במיוחד, הדעות שמשמיע החבר **אינן דעותיו של הלוי**... הלוי מציג באמצעות החבר את קו המחשבה הגורס את סגולת ישראל, **ומסתייג מקו מחשבה זה באמצעות דמותו של מלך כוזרים...**

⁷ תרגום אבן שמואל. ובאיבן תיבון תרגם: "שנתנבא ברוח ה-להים" ובתרגום של הרב שילת: "שהתנבא ברשות ה-".

⁸ בתרגום הרב שילת: "שנשנה אליו חלום כאילו מלאך מדבר עמו." וכן באיבן תיבון: "כי נשנה עליו חלום פעמים רבות כאלו מלאך מדבר עמו".

⁹ וכן במאמר ד, כ"ז מביא החבר סיפור של אפלטון על נביא שהתנבא ואמר לפילוסוף אחד שהדרך לאמת היא רק בנבואה. ובפשט מדובר על נביא גוי.

¹⁰ לא בכדי אמרו חכמים בסנהדרין צ"ד: "שמואל אמר: שנעשה חזודים חזודים כל בשרו. אמר רב, היינו דאמרי אינשי: גיורא, עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה."

¹¹ דחיית הרב שילת: "לעניות דעתי קרש הקפיצה הזה שבור, לא רק משום שאין זה סביר כלל שריה"ל הביא את דברי החכם היהודי על מנת שלא להסכים עמו, אלא מסיבה יותר פשוטה: הביטוי "לרשום את הטיעונים האלה" מתייחס לרישא של המשפט: "בין טיעוניו של החבר היו כאלה ששכנעו אותי", כלומר: את הטיעונים האלה ששכנעו אותי חשבתי לנכון לרשום. לא סטנוגרמה מלאה יש כאן, אלא סטנוגרמה חלקית." כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

בכוזרי הצגת העקרונות איננה באה בצורת מונולוג על דרך ההרצאה, אלא **בצורת דיאלוג** על דרך השיחה... הקורא לא פוגש את רבי יהודה הלוי... המלך והחבר אומרים **דברי אמת** כשם שהם אומרים לעיתים דברי **הבל**... האמת של הספר **נמצאת במתח של המפגש ביניהם**.¹²

"חלומה של הכוזרי" עמ' 174-162

ככל שמעמיקים לקרוא בספר הכוזרי כך הולכת ומתגלה **סתירה חדה** בנוגע לעליונות זו של היהודי... להשקפתו **חלום אמת** הוא אחד מהביטויים האוטנטיים ביותר למגע של האדם עם הדבר ה-לוהי (באמת?)... הדמות היחידה בספר הכוזרי שזוכה למגע עם -לוהים היא גוי... סתירה זו היא יסוד היסודות של כל בניין ספר הכוזרי. זוהי סתירה שהלוי שתל בראשית הספר והיא מהדהדת לאורך כל הספר...

הקריטריונים הם פשוטים ובהירים: רק בארץ ישראל אפשר לזכות בדבר ה-לוהי, רק בני ישראל יכולים לדבוק בדבר ה-לוהי... **שני הסולמות ההיררכיים קורסים למול דמותו של מלך כוזרים**... דווקא המלך המפר את הקריטריונים נבחר להגשים את האידיאל... לחבר יש תיאוריה באשר למעמד היחסי של ישראל בין שאר הגוים... אלא שהתיאוריה של החבר מלאה סדקים... המלך נוטה לשמיעה סלקטיבית.¹³ הוא לומד מן החבר את הערך של האפקט התודעתי של המצוות, **אך איננו נראה כמי שמוכן להפנים את דברי החבר על המונופול היהודי**... הכוזרי הוא ספר סוקרטי והמתודה שלו היא של הדיאלוג.

ההבדל שבין חלום לנבואה ומהי חלות העניין ה-לוהי

בראשית רבתי פרשת לך לך עמוד 74

"ונתתיך לגוים ומלכים" וגו' - בזכות המילה זכו ישראל לנביאים ומלכים. נביאים דכתיב: "ונתתיך לגוים" ונאמר להלן: "נביא לגוים נתתיך"... והלא אומות העולם העמידו נביאים? שנויה היא **קודם מתן תורה**, אבל לאחר מתן תורה פסקה מהם רוח"ק.¹⁴

¹² הוא סומך בכך על הציטוט של ריה"ל מדניאל "המשכילים יבינו" שאותו מפרש גודמן שהמשכילים יבינו שהאמת לדעתו אינה תואמת את החבר. הרב שילת: "יש לדעתי להבין במשמעות יותר צנועה: המשכילים יבינו שהשיחה הזאת שבין המלך לחבר היא כולה פרי דמיוני, ושבמצעות תשובות החבר לשאלות המלך אציג את רעיונותיי." ולענ"ד כוונת ריה"ל כפשט המילים - שמטרת הספר להעשיר את תלמידי החכמים בישראל.

¹³ כמה הטעייה יש בדבריו: א.צ"ו - לפני ששואל על חטא העגל מסכם המלך את מה שלמד מהחבר על השתלשלות העניין ה-לוהי מאדם הראשון: "אמר הכוזרי: אכן **זאת היא גדולה הנמשכת בכם מאדם הראשון** שהיה גדול הנבראים אשר בארץ ולפי זה **נתחייבה לכם העליונות למעלה מכל נמצא אשר בארץ**." השאלה שלו בהמשך היא האם החטא יכול לפגוע במימוש סגולה זו. ובמאמר ב.ט: "מה שאמרת "עם ה-לוהי" כבר נתברר לי..."

¹⁴ ברכות ז.:"ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלושה דברים ביקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו; ביקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר: "הלא בלכתך עמנו", ביקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו, שנאמר: "ונפלינו אני ועמך." ועיין דרך השם ב.ד.

הרב שילת (בין כוזרי לרמב"ם עמ' ע"ח) מסביר שגם לריה"ל עד שלא התרכז העניין ה-לוהי בבני יעקב היה העניין מפוזר באומות. אם נדייק יותר: כל עוד לא הובדלו ישראל כקבוצה המעלה שלהם העלתה את הכל. משל למרגלית וחול שכל עוד מעורבים מעלת החול כמעלת המרגלית.

ובעומק העניין: יש ב' בחינות בין ישראל לאוה"ע - האחת היתה גם באומות והתנוונה והשנייה מצויה בישראל בלבד, מראשית הדרך. ואלו הן שתי הדעות בגמרא בשבת קמ"ה: מתי פסקה זוהמא מישראל - באבות או במעמד ה"ס. וכידוע "ופליגא" היינו שני צדדים וב' בחינות בעניין.

והלא בלעם? **לא נתנבא אלא על ישראל.**

והרי איוב ורעיו? כד"א איוב בימי יעקב היה.

והלא אומות העולם העמידו מלכים? אלא **פוסקת מלכותם**, אבל ישראל ודוד עבדי נשיא להם לעולם.

כוזרי א, קג

ודע כי כל המתקרב אל נביא תתחדש לו רוחניות בשעת ההתקרבות אליו ושמיעת דבריו ה-לוהיים. **אותה שעה הוא נבדל משאר בני מין האדם** בזוך נפשו ובהשתוקקותה אל הדרגות ההן ובדבקותה בענווה ובטהרה.

כוזרי א, מא-מג

אמר החבר: ואם ימצא בן אדם אשר יבוא באש ולא תשרפהו ויעמד זמן רב בלי מאכל ולא ירעב ובעור פניו יקרן אור שאין העין יכולה לעמד בו ולא יחלה ולא יחלש עד שבהגיעו לאחרית ימיו ימות לרצונו כמי שיעלה על מיטתו לישון ביום ידוע ובשעה ידועה ונוסף על כל אלה ידע תעלומות מה שהיה ומה שיהיה האין מדרגה זו נבדלת הבדל עצמי ממדרגת בני אדם?

אמר הכוזרי: אמנם כן מדרגה זו אם ישנה במציאות - **לוהית מלאכית היא**, ואינה בחוק העניין השכלי הנפשי או הטבעי כי **אם בחוק העניין ה-לוהי.**

אמר החבר: אין אלה כי אם **אחדים מתארי אותו הנביא...**

כוזרי ד, ה

בדרך כזאת **מתאמתים לנביא** מושגיו הוא על גדולת ה-לוה ויכולתו, אהבתו וידיעתו, חיותו ונצחיותו, ממשלתו והיותו בלתי תלוי בשום דבר (עם היות כל דבר נצרך אליו), ואחדותו וקדושתו - **כל זה מתברר לנביא פתאום ברגע שהוא רואה את הצורה שנבראה למענו בכל עוצמה וזוהרה**¹⁵. ואת כל האותות והכלים המורים על היכולת, היד הנטויה והחרב השלופה והאש והרוח והברקים והרעמים הנשמעים לדבר ה-לוה **ושומע הוא את הדיבור היוצא מביניהם הכולל אזהרות, והודעת מה שהיה ומה שיהיה**, וכן יראה אנשים ומלאכים עומדים לפני ה-לוה בהכנעה מדעתם, כי כל אשר להם ממנו בא להם, וכי הוא המספק להם הכל ברווח ולא יחסרם כל טוב, והוא מגביה השפל ומשפיל הגבוה, והוא נותן יד לשבים בתשובה בקוראן אליהם מי יודע ישוב, והוא כועס וקוצף על הרשעים והוא מקים ומוריד ולפניו אלף אלפין ישמשונה וגו' - את כל זה **ואת כל הדומה לזה יראה הנביא ברגע אחד**. ואז עולות בנפשו היראה והאהבה ומאז שוכנות הן בקרבה לכל ימי חייו והוא מתהלך כל ימיו מתגעגע משתוקק ומבקש כי יראה אליו המראה שנית ושלישית.

וכן כאן במדרש יש תשובה במדרגה השייכת באוה"ע שעל זה נאמר שנפסקה בסיני, ויש בחינה ישראלית נטו ועליה נאמר "בשביל ישראל".

¹⁵ מאמר ב, ז-ח: הייתי רוצה להבין כעת גם את עניין "כבוד ה'" ו"מלכות ה'" ו"שכינה". אמר החבר: אלה הם שמות בהם נציין את העצמים אשר הופיעו לעיני הנביאים, כמו: עמוד ענן, ואש אוכלת, ועב וערפל, ואש ונוגה... הכבוד - ניצוץ אור - לוהי הוא, הפועל על עם ה-לוה, בארץ ה-לוה". ועיין ג"כ מאמר א פז-פ"ט.

כוזרי א, צח

אמר הכוזרי: הנה **חיזקתני**¹⁶ בדעה אשר הגעתי אליה במחשבתי ואשר **אוסרה לי במראה החלום**¹⁷ והיא כי אין האדם מגיע אל העניין ה-לוהי כי אם על ידי הצו ה-לוהי, רצוני לומר על ידי מעשים אשר יצווה עליהם ה-לוהי.

רמח"ל דרך השם חלק ג¹⁸

(א,ו- עניין החלום) והנה בהיות האדם ישן, כוחותיו נחות והרגשותיו שקטות והשכלתו גם כן נחה ושוקטת, ורק הדמיון לבדו יפעל וילך וידמה ויציר עניינים כפי מה שיזדמן לו משארית מה שנצטייר בו בעת היקיצה, ומה שיגיע אליו מן האדים והעשנים העולים אל המוח, אם מן הליחות הטבעיות, ואם מן המאכלים. וזה ענין החלומות אשר לכל בני האדם. ואמנם חקק הבורא ית' עוד, **שהנפש העליונה שזכרנו תנתק קצת באותו הזמן מקישוריה הגופניים, וחלקים ממנה, דהיינו עד הרוח, יהיו מתעלים ומתנתקים מן הגוף**, ורק החלק הא' שהוא הנפש יהיה נשאר עם הנפש התחתונה. והנה החלקים המנותקים ישוטטו במה שהונח להם, **ויהיה להם עסק ועניין עם הרוחניים**: עם פקידים פקידי הטבע, או עם מלאכים ממלאכי החבלה, או עם השדים, כפי מה שיזדמן להם לפי סיבה מהסיבות. ולפעמים תמשיך העניין מה שהשיגה, בהשתלשלות עד הנפש התחתונה, ויתעורר מזה הדמיון ויציר ציורים כפי דרכיו. וכבר אפשר **שהעניין שהשיגה יהיה אמיתי או כוזב, כפי האמצעי שעל ידו השיגתהו**, וזה העניין עצמו ימשך עד הדמיון ויצטייר בדרכיו, לפעמים **בבלבול גדול** ובתערובת רב, מן הציורים הנפסדים הנמשכים מן האדים, ולפעמים ביותר בירור. **וכבר תגיע לאדם הודעה וגילוי אמן על ידי אמצעי הזה, ממה שעתידי לבוא עליו. ויקרה זה בגזרתו ית', שיוודע הדבר לנשמה, על ידי אחד מן המשרתים מאיזה מין שיהיה, וימשך**

¹⁶ מו"נ ג, כ"ד בביאורו לנלמד מניסיון העקידה: "להודיע אותנו איך יאימו הנביאים באמת מה שיבואם מאת השם בנבואה, שלא יחשוב החושב בעבור שהוא בחלום או במראה כמו שבארנו, ובאמצעות הכוח המדמה, **שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו או מה שיומשל להם אמת או יתערב בו קצת ספק**, ורצה להודיענו **שכל מה שיראה הנביא במראה הנבואה הוא אמת ויציב אצל הנביא לא יסופק בדבר ממנו אצלו כלל**, ודינו אצלו כדון העניינים הנמצאים כלם המושגים בחושים או בשכל. והראיה על זה הסכים אברהם לשחוט בנו יחידו אשר אהב כמו שצווה ואף על פי שהיתה המצווה היא בחלום או במראה, ולו היו הנביאים מסופקים בחלום של נבואה או היה אצלם ספק במה ששיגוהו במראה הנבואה, לא היו מסכימים לעשות במה שימאנהו הטבע ולא היה מוצא בנפשו לעשות זה המעשה הגדול מספק..."

¹⁷ ברכות נ"ה: "והנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'" - וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום? אלא אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כשם שאי אפשר לבר בלא תבן - **כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים**. אמר רבי ברכיה: חלום, אף על פי שמקצתו מתקיים - **כולו אינו מתקיים**, מנא לן? מיוסף דכתיב: "והנה השמש והירח" וגו'". לשון הרב שילת במאמר: "החלום אינו נבואה. לדברי חז"ל הוא "אחד משישים בנבואה", ו"אין חלום בלא דברים בטלים". גם גוי יכול לחלום חלום שמתגשם, אם הקב"ה רוצה לרמוז לו משהו דרך החלום, וזה מה שהיה אצל מלך כוזר. ריה"ל אינו רואה בכך שום בעיה, שום קושיה על טענתו שנבואה אינה קיימת מחוץ לעם ישראל. למרות שהחלומות הצודקים יכולים לבוא מ'העניין האלוהי', הם יכולים לבוא גם מסיבות אחרות."

¹⁸ וכן ברמב"ם מו"נ ב, מא: "כל המופיע באחת מארבע הצורות הוא נבואה ואומרו נביא. ואילו מה שנאמר על אודותיו: **"ויבוא -להים אל פלוני בחלום הלילה" - אין זאת נבואה כלל ואין אותו אדם וביאר לנו שהערה זאת היתה בחלום**. שהרי כשם שה-ל מסבב את יציאתו של איש אחד להציל איש אחר, או לאבדו, כן הוא סיבב שיארעו דברים אשר הוא רצה שיארעו בראיית חלום. שכן אין לנו ספק **שלבן הארמי רשע גמור וגם עובד עבודה זרה. ואבימלך**, אף כי היה איש צדיק בעמו, אמר אברהם אבינו על עירו וממלכתו: רק אין יראת -להים במקום הזה; ונאמר על כל אחד מהם, כוונתי לבן ואבימלך: "ויבוא -להים אל אבימלך בחלום הלילה"; וכן לגבי לבן: "בחלום הלילה". דע זאת והתבונן בהבדל בין אומרו: "ויבוא -להים" לבין אומרו: "ויאמר -לוהים", ובין אומרו: "בחלום הלילה" לבין אומרו: **"במראות הלילה"**, שהרי על יעקב נאמר: "ויאמר -להים לישראל **במראת הלילה**", ועל לבן ואבימלך נאמר: "ויבוא -להים... בחלום הלילה"."

מו"נ ב, מב: "מתוך מה שאמרנו לעיל על הצורך להתכונן לנבואה, וציינו שהשם מלאך משותף, תדע **שהגר המצרית אינה נביאה, ולא מנוח ואשתו נביאים**. כי הדיבור הזה ששמעו אותו, או שהיה בלבם, היה **מעין בת קול שהחכמים מזכירים תמיד**, שזה מצב המלווה אדם שאיננו מוכן. רק שיתוף השם מטעה בזה. זה העיקרון המסלק את רוב הספקות שבתורה. למד מדברו: **"וימצאה מלאך ה' על עין המים"**... כמו שנאמר על יוסף: **"וימצאהו איש והנה תעה בשדה"**, וכתוב בכל המדרשות שהיה מלאך."

דף מקורות

הדבר עד הנפש, ויצטייר בדמיון בסיתום או בבירור כפי מה שתגזור החכמה העליונה. ועל דבר זה נאמר: "בחלום חזיון לילה וכו' אז יגלה אמן אנשים". נמצא כלל החלומות - ציורי הדמיון: מצד עצמו או מצד מה שתעירו הנשמה לפי מה שתשיג, ואולם אין הפועל בכל אלה אלא אחד מן הכוחות הרוחניים שמודיע לנשמה, והנשמה ממשכת עד הדמיון כמו שכתבנו. **ואם הכוח הוא ממשרתי הקודש - יהיה הדבר אמת, ואם מכוחות ההפך - יהיה הדבר כוזב.** והוא מה שאמרו: "כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד". **ובכולם יש תערובת של הציורים הנפסדים של הדמיון עצמו, והוא מה שאמרו: "אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים".**

אך **עוד חלומות אחרים נמצאים, והם חלומות הנבואה, ונבאר ענינה בפ"ע בס"ד...**

(ג, ד-ו - ענין הנבואה): ואמנם למעלה מכל זה יש מעלה אחרת, והיא הנבואה. וענינה, שיגיע האדם ויתקשר בבורא ית"ש **ויתדבק בו דבקות ממש, באופן שירגיש ההתדבקות וישיג מה שהוא מתדבק בו, דהיינו כבודו ית', על הדרך שנבאר לפנים, ויהיה הדבר ברור אצלו ומורגש ממנו בלי ספק כלל, כדרך שלא יסתפק בדבר גשמי שירגישה בחושי.** והנה עיקר הנבואה הוא השיג הדבקות והקשר הזה, עודו בחיים, שזה שלמות גדול ודאי. ואולם יתלווה לזה ידיעות והשכלות, כי אמנם ישיג על ידי זה עניינים אמיתיים ונכבדים מאוד מסתרי סודותיו ית', וישיגם בבירור בדרך ההשכלה הנשפעת שזכרנו, וביותר כוח מבעל רוח הקודש...

והנה בהגלותו ית' ובהשפיע שפעו על הנביא, יגבר עליו תגבורת גדול, ומיד חומר וכל איברי גופו יזדעזעו ויחשבו להתהפך, כי זה מחוק החומר שלא לסבול גילוי הרוחניות, כל שכן גילוי כבודו ית'. **והנה הרגשותיו יבטלו, וגם פעולותיו הנפשיות לא יפעלו כלל מעצמן, אבל תשארנה כולן תלויות בו ית' ובשפעו הנשפע.** והנה מצד ההתדבקות שנשמתו מתדבקות, יתוסף בה מציאות השכלה חוץ מגדר כל ההשכלה האנושית לגמרי, כי תהיה השכלה בה לא מצד מה שהיא בעצמה, אלא מצד היות השורש העליון מתקשר בה, ואז מה שתשיג יהיה בדרך יותר נשגב ממה שהוא המושג ממנה מצד עצמה... והנה ממנו ימשך בכוח הדמיון שבנפש הנביא, ויצויירו בו עניינים מה שיוכרח בו מכוח הגילוי העליון ולא מצד עצמו כלל. ומתוך הדמיונות ההם תמשך בו מחשבה והשכלה, שחיקיתם תהיה מכוח הכבוד המתגלה וישאר העניין קבוע בשכלו, שגם כאשר ישיב למצבו האנושי תמצא הידיעה בו בבירורה.

(ה, ב-ג): כלל כל הנביאים חוץ ממשה, נבואתם על ידי מראה או חלום, וכמו שכתוב: "במראה אליו אתוודע בחלום אדבר בו". והיינו שהקב"ה משתמש מן החלום החקוק כבר בטבעם של בני האדם, להיות לאמצעי להמשיך על ידו הנבואה לנביא. **ולא שהנבואה והחלום ממין אחד, אלא שהחלום הוא דבר הגון לפני חכמתו ית' שיהיה אמצעי להמשך הנבואה על ידו.** ולא אמרו ד"ל: "חלום אחד מששים בנבואה", אלא מצד היות בו הגדה והודעה למעלה מגדר ההודעה הרגילה לבני האדם כפי חוק השכלתם, וכמ"ש למעלה. והנה בהתגבר שפע הנבואה על הנביא, יצא מהרגשותיו וחושיו וישתקע כמו בשינה, ותישאר מחשבתו כמחשבת הישן וחולם, ואז תמשך לו הנבואה. ואמנם אפשר שיגיע הדבר הזה אל הנביא בעת יקיצתו, על הדרך שזכרנו, ואפשר שבשוכבו על מיטתו בחלום הלילה תמשך לו הנבואה. אמנם על כל פנים לא תגיעהו הנבואה, אלא אחר היותו חוץ מחושיו ומשוקע באותה התרדמה.

בספר חלומי של הכוזרי בעמ' 166 - מביא גודמן את התירוץ לדרגות שונות של נבואה, אבל דוחה אותו, כי לטענתו לדעת החבר העניין ה-לוהי דבק רק בישראל (ג, י"ז: "הדבר ה-לוהי הדבק בבני ישראל ולא בשאר אומות") והדבקות בעניין ה-לוהי היא לא רק ע"י הנבואה אלא גם בדברים קרובים לה (א, ק"ט "שנדבק בדבר ה-לוהי בנבואה ובמה שקרוב לה") ואחד מהם, לטענתו של גודמן, הוא החלום (ג, י"א "הוא נשמר מע"ז וממה שקשור בה, כגון לבקש לדעת הנסתר שלא מן הנבואה או מן האורים ותומים או מן החלומות". ג, נ"ג "או תחלום חלומות אמת" וכן יש להביא בדברי הפילוסוף סוף א, א; ובהמשך שם א, ד; ב, ס)

דף מקורות

וזו הטעיה, שהרי ההשוואות שלו אינם מדויקות. **כל מי שדבק בו העניין ה-לוהי - הביטויים לדבקות זו היא נבואה או חלומות אמיתיים, אבל לא כל מי שזכה לחלום אמיתי זה אומר שחל עליו העניין ה-לוהי בשלמות!** אם חל עליך העניין ה-לוהי הרי שתחלום חלומות אמת, שזה אחד מהביטויים למדרגה המלאכית העל טבעית בה אתה נמצא, אבל אם חלמת חלום אמת אין זה אומר שכבר חל עליך העניין ה-לוהי! חלות העניין ה-לוהי היא מהפך שבו אדם מתעלה מהטבע **למדרגה מלאכית**, ולזה לא זכה בלעם או מלך כוזר.

כמו אברהם שחולם בחו"ל, ע"י שכינה הנסרת שדוחפת אותו לא"י - עדיין לא חל עליו העניין ה-לוהי, וכן יעקב - "שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עימך". גודמן מניח הנחות ומתוך כך יוצר סתירה. **החילוק הזה יסודי, שלמדנו מתוך ריה"ל בסוגיית הנבואה וא"י**.

וזוהו ההסבר הפשוט לחלום המלך.

אבל מתוך כך ניתן להבין גם את התשובה לנבואות בלעם, כמו שאומר המדרש: "בעבורה". יש מדרגות נמוכות בנבואה, ששורות גם על מי שאינו ראוי, כמו על מי שנמצא במקום לא ראוי - "בעבור הראוי". העניין ה-לוהי פועל בכלל ישראל באופן **קבוע**, גם בגלות בהסתר, יכול לפעול באופן מקרי על מי שלא חל ולא יחול בו העניין ה-לוהי - זאת מתוך השגחת ה' וחלות העניין ה-לוהי על ישראל. כך תבוא התגלות על אברהם ללכת לא"י ("יעקב פדה את אברהם"), **כך יתנבא בלעם** (כנ"ל: "ברצון-להים") **בשביל ישראל** להראות להם את מעלתם, כך הוא יתגלה ללבן ואבימלך לשמור על יעקב ואברהם. החלום שחלמו היה "בעבור ישראל". וזה כעין "בעבורה" בסגולת הארץ.

דרך השם ב, ד

אע"פ שאין הקב"ה משגיח על האומות בפרטיהם, כבר אפשר שישגיח בהם לצורך יחיד או רבים מישראל.

חלומו של גודמן וסגולת א"י

חלומו של הכוזרי עמ' 302-300

הקונגרס הציוני השישי התכנס בשנת 1903 והעמיד במבחן אידיאולוגי את התנועה הציונית כולה... הרצל פתח לדיון את האפשרות שמדינת היהודים תקום באוגנדה... ההצעה ירדה מהפרק בקונגרס הציוני השביעי בשנת 1905. **הציונות, כך התברר, היא חלום כפול: הקמת מדינה ליהודים אך גם שיבה אל אדמת היהודים...**

האירוע ההיסטורי הקשור בהרצל ובאוגנדה **מזכיר אירוע ספרותי הקשור לענייננו**: לאחר **שמדינת הכוזרים הפכה למדינת היהודים**, היא יזמה מלחמות מוצלחות, השתלטה על ארצות נוספות והביאה את מדינת הכוזרים-יהודים להצלחה גדולה... המדיניות של הכוזרים היתה פרו-יהודית. **המדינה של הכוזרים היתה יותר ממקלט ליהודים, היא היתה מגנט**. היהודים שבאו אליה התקבלו בהערצה. הכוזרים טפחו אותם...¹⁹

הנה אגדה ציונית שהיא רק חצי ציונית. **מדינת היהודים קמה, אך ארץ היהודים נותרה שוממה**. ספר הכוזרי **מספר סיפור על הגשמתו של חצי חלום**. ובסוף הספר, דילמת אוגנדה שכאילו הקדימה את זמנה... החבר מעדיף לעזוב ולמקם את עצמו מחדש בא"י. **יש ויכוח**... היכן יש לחיות, במדינת היהודים או בארץ היהודים? בארץ ישראל שוכנת ממלכת הצלבנים

¹⁹ כך הוא מצטט את ריה"ל שם: "הם הזמינו מן הארצות חכמים וספרים ולמדו את התורה... הם אהבו את הדת... הם כיבדו את האזרחים מקרב בני ישראל, והתברכו בהם, כמו שמואב בדברי ימיהם". מה מסתתר מאחורי שלוש הנקודות?

דף מקורות

ודווקא על גדת הים השחור שוכנת ממלכת היהודים... שבע מאות וחמישים שנה לפני הקונגרס הציוני, במעשה ספרותי מעין נבואי, **החייה רבי יהודה הלוי את הדילמה הציונית** של תחילת המאה העשרים... בכל פעם שמתעוררת דילמה של שטחים תמורת שלום היא (הדילמה) קמה לתחייה...

כוזרי ב, א

בהיותם לרוב בקרב עמם - הכניסו את שאר הכוזרים בדת ישראל. ואז **קראו לחכמים יהודים** מארצות רבות ורבים באו וספרים בידיהם **והכוזרים למדו תורה מפיהם**.

אחר הדברים האלה גדלה הצלחת הכוזרים וגברו על שונאיהם כבשו ארצות רבות ואוצרות גנוזים נתגלו להם ויגדל צבאם עד הגיעו למאות אלפים.²⁰ ועם זה אהבו את תורת ישראל, **והעריצו את ירושלים עיר המקדש, עד אשר הקימו להם תבנית המשכן²¹ אשר עשה משה ע"ה**, והיו חולקים כבוד לבני ישראל הגרים בתוכם ומתברכים בהם, כל אלה סופרו בספרי דברי הימים אשר להם".

חתימת הכוזרי

אחרי הדברים האלה, גמר החבר בלבו לצאת את ארץ הכוזר, וללכת לירושלים ת"ו.

והכוזרי קשתה עליו פרידת החבר, ודיבר עמו על כך באומרו: מה יש לבקש בארץ ישראל היום, **שהשכינה נעדרת ממנה?** ואילו הקירבה ל-לוה הלא אפשר להשיגה **בכל מקום**, על ידי הלב הטהור ועל ידי התשוקה החזקה אליה, ולמה זה תכניס עצמך בסכנת המדברות והימים ושנת העמים השונים?...

אמר הכוזרי: אם כן הדבר, אין זה כי אם חטא למנוע אותך ואין זה כי אם **מצווה לסייע לך!** יעזרך ה-לוה ויהיה לך מגן ומושיע ויוחנך חסדו. שלום רב עליך.

ביקורת הרב שילת - מקור ראשון כ"ב טבת תשע"ג

תחילה רווקתי אל הסגנון הרענן והניסוחים האינטליגנטיים, אך עד מהרה מצאתי את עצמי **במלכודת דבש**. "מטרתו של מורה הנבוכים היא המבוכה", קובע גודמן, **מבוכה החותרת תחת יסוד-האמונה בתורה מן השמים** (עמ' 182-181), ואפילו תחת "יסוד היסודות ועמוד החכמות", מציאות ה' (עמ' 269-268), **והכול בשם הרמב"ם**.

²⁰ תרגום צרפוני: "עם אהבתם בתורה והיחסים אל בית המקדש, עד שהקימו תבנית המשכן אשר עשה משה, והיו מכבדים אזרחי ישראל ומתברכים בהם, כאשר נזכר בספריהם."

²¹ יהושע כ"ב: "ויגעו בני ראובן ובני גד ויחצי שקט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל. גל-להים ה' - גל-להים ה' הוא ידע וישאל הוא ידע אם במקדש ואם במעל בה' אל תושיענו היום הזה. לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי ה' ואם להעלות עליו עולה ומנחה ואם לעשות עליו זבחי שלמים ה' הוא יבקש. ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם ולה' -להי ישראל. וגבול נתן ה' בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את הידן אין לכם חלק בה' והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא את ה'. ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח. כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דרוטינו אחרינו לעבד את עבדת ה' לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בה'. ונאמר ויהי כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח ה' אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם. חלילה לנו ממנו למרד בה' ולשוב היום מאחרי ה' לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח ה' -להינו אשר לפני משכןנו."

דף מקורות

עוד זה מכה גלים, וזה בא: 'חלומו של הכוזרי'. **הפעם מנותצת רק "סגולת ישראל", בשם ריה"ל כמובן.** וזאת כדי **לרצות את אניני הטעם המוסרי, ליברלים חניכי תרבות המערב,** אשר הקריאה הפשוטה והישרה של הכוזרי "מעוררת את סלידתם" (עמ' 137-139)... יכולת ד"ר גודמן לומר ששיטת הרמב"ם יותר נראית לך ומקובלת עליך. זה לגיטימי. אבל למה להשמיץ את ספר הכוזרי, "שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו" (הגר"א), ולומר עליו שהוא פרודיה הלוועגת לרעיון סגולת ישראל (עמ' 173)? ריה"ל אינו יכול אפילו להתהפך בקברו אחרי שכבר הפכת אותו במו ידיך.

לבסוף, ברצוני לומר משהו על חלומו של ד"ר גודמן. כוונתי לחלום בדבר יהדות ארצישראלית, שאין בה דתיים וחילונים. זהו חלום נפלא. השאלה היא איך מממשים אותו. **האם על ידי הצגת היהדות באופן קצת מעוות, כך שתתאים לטעמים של החילונים באשר הם חילונים, ותאפשר לדתיים להיות גם וגם (מגמגמים)? שתהפוך את כולנו ל"נבוכים הם בארץ" או שמא על ידי הרמת מושגי היהדות לגובה שבו נרצה כולנו, "דתיים" ו"חילונים", לקבל את תורת ה' מחדש, כתורת חיים, תורה שלמה, משיבת נפש, ונוכל לברך ביחד:** "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", "אשר נתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו". אמת ישראלית זו, כאשר נצליח להגשים אותה, אכן תהיה לאמת אוניברסלית: "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים... ונהרו אליו כל הגוים, והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה'... ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו".